

„PROFILAKTYCZNE ODDZIAŁYWANIA WYCHOWAWCZE. ODDZIAŁYWANIA CHRONIĄCE”

W najprostszej i najbardziej ogólnej definicji oddziaływania wychowawcze można utożsamić z samą istotą procesu wychowania rozumianego jako wspomaganie wychowanka w jego rozwoju, ukierunkowanym na osiągnięcie pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, psychicznej, duchowej i społecznej. Celem oddziaływań wychowawczych jest więc formowanie wszechstronnie dojrzałego człowieka poprzez wzmacnianie naturalnych procesów jego rozwoju fizycznego, zakorzenianie w nim odpowiedzialności za siebie i prawidłowego stosunku do świata, wyrażającego się między innymi w posiadaniu stabilnego systemu wartości i poczuciu sensu życia oraz nabywanie umiejętności pełnienia ról społecznych i wchodzenia w nowe role związane z cyklem życia. Nie ulega wątpliwości, że największe wyzwania wychowawcze wiążą się z okresem dzieciństwa i dojrzewania, w którym najmłodsze i rozwijające się jednostki najbardziej potrzebują ukierunkowania i wsparcia dorosłych. Jednak dzisiaj, w dobie intensywnego rozwoju cywilizacyjnego i nieustannych zmian, do których dochodzi w niemal wszystkich systemach globalizującego się społeczeństwa, pojawia się coraz więcej zagrożeń wychowawczych i nowych, niewystępujących wcześniej czynników ryzyka, wpływających na wychowanie dzieci i młodzieży. Zagrożenia te, wynikające między innymi ze zmieniających się sposobów życia współczesnych rodzin i coraz większego znaczenia nowych technologii w naszym życiu, stają się trudnym, jeśli nie niemożliwym do kontrolowania źródłem wielu nowych braków i niedostatków współczesnych oddziaływań wychowawczych. Z tego względu coraz większego znaczenia nabiera refleksja i praktyka związana z kompleksową interwencją, której celem jest kompensowanie potencjalnych niedostatków wychowania.

Działania zapobiegawcze i korekcyjne

W tym sformułowaniu zawiera się w zasadzie ogólna definicja profilaktyki utożsamianej ze zbiorem działań zapobiegawczych i korekcyjnych, tworzących odpowiednie warunki dla sprawnej realizacji procesów wychowawczych. Do działań tych zalicza się:

- 1) wspieranie dziecka w wyzwaniach radzenia sobie z trudnościami zagrażającymi jego zdrowiu i prawidłowemu rozwojowi;
- 2) neutralizowanie i eliminowanie czynników ryzyka, które zaburzają prawidłowy rozwój wychowanka i destabilizują budowanie pożądanых wzorców zdrowego stylu życia;

3) inicjowanie i wzmacnianie tzw. czynników chroniących, które wspierają prawidłowy rozwój i zdrowie dziecka. Z punktu widzenia wychowanków do metod profilaktycznych zalicza się między innymi metody zabawowe, wykorzystywanie różnych treści dydaktycznych i wychowawczych w ramach rozwijania umiejętności osobistych i społecznych, wskazywanie rówieśniczych wzorców zachowań, obejmowanie wychowanków ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi pomocą psychologiczno-pedagogiczną, opiekę pedagoga szkolnego oraz różne rodzaje zajęć (wyrównawczych, korekcyjnych, kompensacyjnych, rewalidacyjnych, terapeutycznych, etc.).

I chociaż potrzeba podjęcia profilaktycznych oddziaływań wychowawczych wyłania się zwykle w sytuacjach, gdy następuje kumulacja czynników ryzyka, jakie zaczynają realnie zagrażać prawidłowej realizacji działań wychowawczych (głównie na płaszczyźnie rodzinnej i szkolnej) oraz pojawiają się niezamierzone lub niekorzystne efekty wychowawcze, profilaktyczne oddziaływania wychowawcze posiadają również uniwersalny sens, stanowiąc głębsze wzbogacenie działań wychowawczych o treści profilaktycznej. Odnosi się to w szczególności do inicjowania i wzmacniania czynników chroniących, do których zalicza się wewnętrzne i zewnętrzne zasoby dziecka, a zatem z jednej strony jego kompetencje, umiejętności, poczucie własnej skuteczności, rozumiane jako atuty wychowanka, z drugiej zaś wsparcie dorosłych (nauczycieli, rodziców, pedagogów, organizacji promujących pozytywny rozwój). W tym sensie można mówić o tzw. profilaktycznych działaniach wychowawczych chroniących, których nadrzędnym celem jest wsparcie prawidłowego rozwoju dziecka i neutralizacja zagrożeń wychowawczych.

Biorąc pod uwagę okres dzieciństwa, nie ulega wątpliwości, że jednym z kluczowych tego rodzaju oddziaływań profilaktycznych jest metoda zabawowa. Oczywiście zabawa – jako uniwersalna i jedna z najbardziej naturalnych metod wychowawczych – ma w praktyce wychowawczej fundamentalne znaczenie. Jednak trudno nie dostrzec również jej trudnych do pominięcia walorów w zakresie świadomej realizacji oddziaływań chroniących na płaszczyźnie rodzinnej. Jest to bowiem metoda, która prawdopodobnie w najsilniejszym stopniu przywraca i podtrzymuje harmonijne relacje rodziców z dziećmi oraz pozwala wszystkim na odczuwanie pozytywnych emocji i polubienie wspólnego spędzania czasu. Jej potencjał profilaktyczny może zostać najpełniej wykorzystany, jeśli rodzic będzie poświęcać pewien odcinek czasu na zabawę z jednym dzieckiem, bez względu na to, czy będzie to gra w piłkę, układanie klocków, zabawa w dom, teatr, rysowanie i szereg innych aktywności zabawowych, które spoczywają w gestii wyobraźni rodzica, a przede wszystkim samego dziecka. Zabawy stwarzają szereg spontanicznych sytuacji i kontekstów dla świadomego wprowadzenia do relacji wychowawczej przez osobę dorosłą treści profilaktycznych, odnoszących się do wzmacniania wewnętrznych atutów dziecka i neutralizowania pojawiających się zachowań niepożądanych. Wymagają one jednak od osób dorosłych sporego zaangażowania, konsekwencji, autentyczności, otwartości wobec dziecięcego świata, gotowości do

słuchania, pokonania nudy i rezygnacji ze swoich skłonności do narzucania dziecku własnych rozwiązań.

Działania rodziców i środowiska szkolnego

Aby móc skorzystać z ich potencjału w zakresie radzenia sobie z trudnymi/buntowniczymi zachowaniami dziecka, traumą lub trudnościami adaptacyjnymi, rodzic powinien kierować się takimi zasadami, jak:

- chwalenie dziecka, ponieważ wyzwala to szereg pozytywnych zachowań i daje dziecku informację o tym, co podoba się rodzicowi (np. „To bardzo pomysłowe, żeby tak połączyć te klocki”);
- uważne słuchanie i pokazywanie dziecku swego autentycznego zainteresowania (np. dziecko pokazuje swój nowy rysunek, a rodzic dostrzega i pozytywnie komentuje jego detale);
- opisywanie pożądanego zachowania jako wzmocnienie zainteresowania tym, co podczas zabawy robi dziecko (np. „Brawo, przeszedłeś do następnego etapu gry”);
- wyrażanie entuzjazmu jako emocjonalny sygnał zainteresowania dzieckiem (np. „Piękny rysunek! Jak wspaniale dobrałaś kolory!”);
- wydawanie poleceń w sposób pośredni, ponieważ bezpośrednie polecenia krępują swobodną zabawę dziecka (np. „Potem pogramy w piłkę”);
- unikanie krytyki dziecka, która może zaburzyć jego kontakt z rodzicem (np. „Źle się zachowujesz!”, „Nie rozrzucaj tych zabawek gdzie popadnie!”).

W przypadku starszych dzieci, wkraczających w okres dojrzewania, wspólne spędzanie wolnego czasu również nabiera kluczowego znaczenia jako ważna metoda oddziaływań chroniących. I chociaż nastolatki zgłaszają już w dużej mierze inne potrzeby, związane z budowaniem nowej tożsamości i są z tego względu bardziej podatni na bunt, nie można zaniedbywać kontaktów z nimi opartych na obserwowaniu ich działań, wyrażaniu zainteresowania, chwalenia i angażowania do wspólnych aktywności. Takie działania pozwalają na spontaniczne rozbudzanie w dzieciach osobistych refleksji nad własnym postępowaniem i samodzielne wyciąganie pozytywnych wniosków. Poza tym, niezbędne okazują się także zasoby instytucjonalne (szkoła, poradnie psychologiczne), z których można skorzystać w trudnych sytuacjach. Wśród szkolnych zasobów można wymienić między innymi udostępnianie uczniom sal lekcyjnych i gimnastycznych na przerwach, rezerwowanie w planie lekcji ostatniej godziny na samodzielną pracę uczniów, czy też nadzór ze strony nauczycieli patrolujących teren szkoły i sprawdzających, czy przestrzegana jest zasada uczestnictwa w lekcjach. W przypadku uczniów liceów, przed którymi staje szereg wyzwań edukacyjnych i życiowych, można

rozważyć wprowadzenie kilku ścieżek nauczania, umożliwiających dostosowanie poziomu nauczania różnych przedmiotów do wszystkich wychowanków.

Podsumowując, współczesna potrzeba profilaktycznych oddziaływań wychowawczych, ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływań chroniących, jest trudna, jeśli niemożliwa do zakwestionowania. Oddziaływania takie pozwalają bowiem wyposażyć dzieci i młodzież w wiedzę, umiejętności i kompetencje ważne dla prawidłowego radzenia sobie z zagrożeniami i kryzysami oraz niwelować szereg niedoborów wychowawczych. Dzięki swoim właściwościom zapobiegawczym i korekcyjnym oddziaływania te znacząco usprawnią realizację każdego procesu wychowawczego.

Janusz Rusaczyk

Bibliografia

1. Gerrig R.J., Zimbardo P. G., *„Psychologia i życie”*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009;
2. Majorczyk M., *„Współczesna rodzina jako środowisko wychowawcze (socjalizacyjno-enkulturacyjne)”*, „Scripta Comeniana Lesnensia. Rocznik PWSZ im. J. A. Komeńskiego w Lesznie” 2010, Nr 8;
3. Łobocki M., *„Teoria wychowania w zarysie”*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010;
4. Sołowiej J., *„Rodzina osób twórczych”* (w:) Janicka I., Rostowska T. (red.), *„Psychologia w służbie rodziny”*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003;
5. Tyszka Z., *„Rodzina we współczesnym świecie”*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2002;
6. Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 2009.

Notka o autorze

Janusz Rusaczyk: pedagog kulturoznawca, oligofernopedagog, terapeuta z zakresu autyzmu, nauczyciel. Autor tekstów z zakresu pedagogiki, psychologii i szeroko pojętych nauk społecznych.